

МРНТИ14.29.25
УДК 376.3

Мирзахмедова У. А¹, Салтаков Д. Т.

¹ "Арнайы педагогика" кафедрасының магистр, аға оқытушысы
Uljan-192@mail.ru

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

² «Алматы облысының білім басқармасы» мемлекеттік мекемесінің «Қарасай ауданының №9 облыстық психологиялық-медициналық-педагогтік консультациясы» КММ арнайы педагог маманы
Dos_89_89_89@mail.ru

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Қазіргі инклюзивті білім беру саласында қызмет атқаратын педагог мамандар ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен түзету жұмыстарын жүргізу барысында инновациялық және коммуникативті технологияларды еркін қолдана алатын толерантты мамандар болуы керек. Бұл мақалада қазіргі инклюзивті білім беруде толерантты қоғам мен толерантты тұлғаларды қалыптастыру үрдісі баяндалады.

Кілт сөздер: толеранттылық, инклюзивті білім беру, ерекше білім беруді қажет ететін оқушылар, қарым-қатынас.

Мирзахмедова У. А¹, Салтаков Д. Т.²

¹ магистр, старший преподаватель кафедры «Специальная педагогика»
Казахский Национальный педагогический университет имени Абая

² Специалист специального педагога коммунального "Областная психолого-медико-педагогическая консультация №9 Карасайского района "ГУ" УО Алматинской области"

ФОРМИРОВАНИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье поднимается проблема процесс формирования толерантного индивида и толерантного общества в инклюзивном образовании.

В данное время инклюзивном образовании педагоги-специалисты должны уметь широко использовать новые инновационные и коммуникативные технологии в коррекционной работе с детьми с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: толерантность, инклюзивный обучение, дети с особыми образовательными потребностями, коммуникативность

Mirzakhmedova U. A¹ Saltakov D²

¹Master, Senior Lecturer, Department of Special Pedagogy
Abai Kazakh National Pedagogical University

²Special Teacher of the municipal state institution" regional psychological, medical and pedagogical consultation No. 9 of the Karasay District "of the state institution" Department of education of Almaty region"

THE FORMATION OF TOLERANCE IN INCLUSIVE EDUCATION

Abstract

This article raises the problem of the process of forming a tolerant individual and a tolerant society in inclusive education.

In this time of inclusive education, specialist teachers should be able to widely use new innovative and communicative technologies in correctional work with children with special educational needs.

Keywords: tolerance, inclusive learning, a person with special educational needs, communication skills

Бүгінгі қоғамда ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың жеке қажеттіліктерін арнайы педагогикалық қолдау арқылы ғана емес, олардың сұраныстарын ескере отырып халықаралық деңгейде «барлығы үшін бір мектеп» қағидасын ұстанып, жеке ерекшеліктеріне мән бере отырып, отбасының және айналасындағы адамдардың қолдауына сүйену арқылы инклюзивті білім беру үрдісіне қосуға ықпал жасап жатырмыз.

Бұл жердегі инклюзивті білім берудегі басты ұстаным: әрбір ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды жан-жақты дамитын, табысты білім ала алатын, белсенді қызмет етете білетін қайталанбас толерантты жеке тұлға ретінде қалыптастыру.

Қазіргі инклюзивті білім берудегі актуалды мәселелердің бірі бұл толерантты тұлғалардың жетіспеушілігі. Сол себепті қоғамда толерантты педагог, толерантты ата-ана, толерантты оқушыны қалыптастыру инклюзивті білім беру жүйесіндегі басты мәселе екені анық. Инклюзивті білім берудегі толеранттылық – көну, мейірімділік көрсету немесе тек құптаушылық қана емес, ол ерекшелігі бар тұлғаны мойындау арқылы белсенді өмірлік ұстанымда өмір сүру. Инклюзивті білім беру жүйесінде көп кездесетін толеранттылық бұл физиологиялық толеранттылықтың жетіспеушілігі.

Физиологиялық толеранттылық - сыртқы кемшіліктері бар ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға деген қарым- қатынас. Бұндай толерантты қасиеттің дамуы мәдениеттің және жеке тұлғаның мінезі мен психологиялық деңгейіне байланысты.

Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында «толеранттылық- сезгіштіктің олардың қайталанушы әсерлері нәтижесінің төмендеуі салдарынан фрустаторлар мен стрессорларға психологиялық тұрақтылық, төзімділік, шыдамдылық» деп түсініктеме бере отырып, жас қазақстандықтарды толеранттылық құндылықтар, келісім мен ұлтаралық қатынас мәдениеті негізінде тәрбиелеу міндеті көрсетілген [1].

Толерантты мінез-құлықты қалыптастыру мәселесі тек мектептерде ғана емес жалпы қоғамда үлкен орын алатын мәселелердің бірі. Қоғамда өмір сүріп жатқан адамдардың бірдей емес екендігін және оларды сол күйінде қабылдай білу керектігін біле тұра оларды дұрыс қабылдай алмайтынымыз рас. Әрине ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға шыдамдылық таныта білуіміз адамгершіліктің жоғары екендігін көрсетсе керек. Сол себепті қоғамда өмір сүріп жатқан адамдар арасында толерантты мінез-құлықты қалыптасыту өте маңызды екендігі анық.

Толерантты мінез-құлықты қалыптастырудың маңызды шарты, бір жағынан, ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін ортаның маңызын, әр түрлі жақтарына баланың көзқарасын зерттеу болып табылса, екінші жағынан орта көзқарасы оқушының «болу» мүмкіндігін жасауға мүмкіндік беруі, яғни толерантты мінез-құлық белгілеріне ие тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасауы керек.

Инклюзивті білім беру жүйесінде толерантты мінез-құлықты қалыптастыруға әдіснамалық көзқарасты теориялық талдау бізге толерантты мінез-құлықты қалыптастыру мәдениеті тұлғаны қалыптастыруда осы үдерістің білімдік және тәрбиелік бағыттармен арақатынасы нақты анықталғанда өзіне лайықты орнын алады деп қорытынды жасауға болады.

Инклюзивті білім беруде педагогтар мамандардарға кәсіби әрекеттегі толерантты мінез-құлықтың қалыптасуы басты мәнге ие. Себебі төзімділік инклюзивті білім беру барысында тұлғаның басты қасиеті ретінде рөл атқарады. Демек инклюзивті білім беруде педагог мамандармен оның айналасындағылардың психологиялық саулығы оның толерантты мінез-құлықты қалыптастыра білу деңгейіне байланысты. Педагог тарапынан ерекше білім алуды қажет ететін оқушыларға деген төзімсіздік көп жағдайда оқушының тәртібі мен жеке даму деңгейіне қойылатын талаптардың сәйкес келмеуіне байланысты қойылады. Бұл жағдайда көбінесе педагог тұрғысынан оқушыға деген жасырын немес ашық агрессия сипат алады. Бұдан білім беру үрдісінде даулы мәселелердің пайда болуы педагог мамандардың ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға деген төзімсіздіктің әсерінен екенін байқауға болады. Білім беру саласындағы кез-келген педагог маман толеранттылықтың қажетті қасиет екенін біледі, алайда толерантты мінез-құлықты қалыптастыра білуде қиналады. Өзі төзімсіздік танытатын педагог оқушыларды басқа адамдарға деген толерантты мәдениетке тәрбиелей алуы мүмкін емес. Бұл қажеттілікті қанағаттандырудың тиімді жолы педагогтың бойында толерантты мінез-құлық қалыптастыра білуінде. Толерантты педагог маманға тән жеке қасиеттерді төмендегідей топтастыруға болады[2].

Демек, педагог мамандар үшін инклюзивті білім берудегі толеранттылық – педагогикалық қызметтің мазмұны мен міндеттерін талап ететін педагогтың кәсіби тұлғалық сапасы. Осыған байланысты инклюзивті білім беруде педагогтарда толерантты мінез-құлықты қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Бұл қажеттілікті шешудің басты жолы педагогтарды кәсіби даярлау барысында толеранттылықты қалыптастыру болып табылады.

Инклюзивті білім беруде толеранттылықты мінез-құлықты қалыптастыруды қажет ететін тұлғалар тобы бұл-ата-аналар. Қазіргі таңда ата-аналардың басым бөлігі балаларының ерекше білім беруді қажет ететін оқушылармен бірге бір сыныпта оқуына іштей қарсылық білдіреді. Ал ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың ата-аналарының бойыннан балам өз қатарластарына ілесіп кете ала ма –деген үрей мен шыдамсыздықты байқауға болады. Көптеген зерттеулер көрсеткендей, ата-аналардың ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларының білім алуына төзімділікпен қатысуы оқушылардың үлгерімін арттыруға және оқушылардың оқуға деген қарым-қатынасын жақсартуға, пәнге қатысты проблемалардың төмендеуіне, оқуға деген ынтаның артуына әсер етеді.

Ата-аналар толеранттылық таныта отырып инклюзивті білім берудің тиімділігіне, сондай-ақ білім беру кеңістігінің барлық қатысушыларының психологиялық жайлылығына әсер етуге қабілетті қуатты фактор болып табылады. Инклюзивті білім беру кеңістігінде ата-аналар санаты біркелкі еместігін және сыныптың ата-аналар қауымының ішінде қалыптасқан қарым-қатынас бойынша әрқашан үйлесімді емес екенін есте сақтау қажет. Дисгармонизм қарапайым балалар мен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды тәрбиелейтін ата-аналардың ұстанымдары, сұраныстары, талаптары білім беру нәтижелеріне сәйкес келмеуінен көрінеді. Бұл жағдай мұғалімнен ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың, қарапайым балалардың ата-анасымен, сондай-ақ барлық ата-аналармен жасалатын жұмысты жоспарлауды және мазмұнын анықтауды талап етеді. Отбасында мұндай баланың пайда болуы отбасының өмір салтын күрт өзгертетіні және әдеттегі қиындықтардан ерекшеленетін көптеген міндеттер мен проблемаларды шешу қажеттілігіне деген төзімсіздік туындататыны анық. Бала дамуының бұзылу проблемасы мен оның ауқымдылығы да ата-ана позициясына әсер ететінін ұмытпаған жөн. Зерттеушілердің айтуынша, ерекше

білім берілуіне қажеттілігі бар бала мен оның отбасына әлемнің субъективті бейнесін тарылту тән. Психологиялық қорғау түрінде әдетте алшақтық пайда болады және адаптациялық механизмдер бұзылады (апатиямен, өзіне және басқаларға қатысты жауапкершіліктен бас

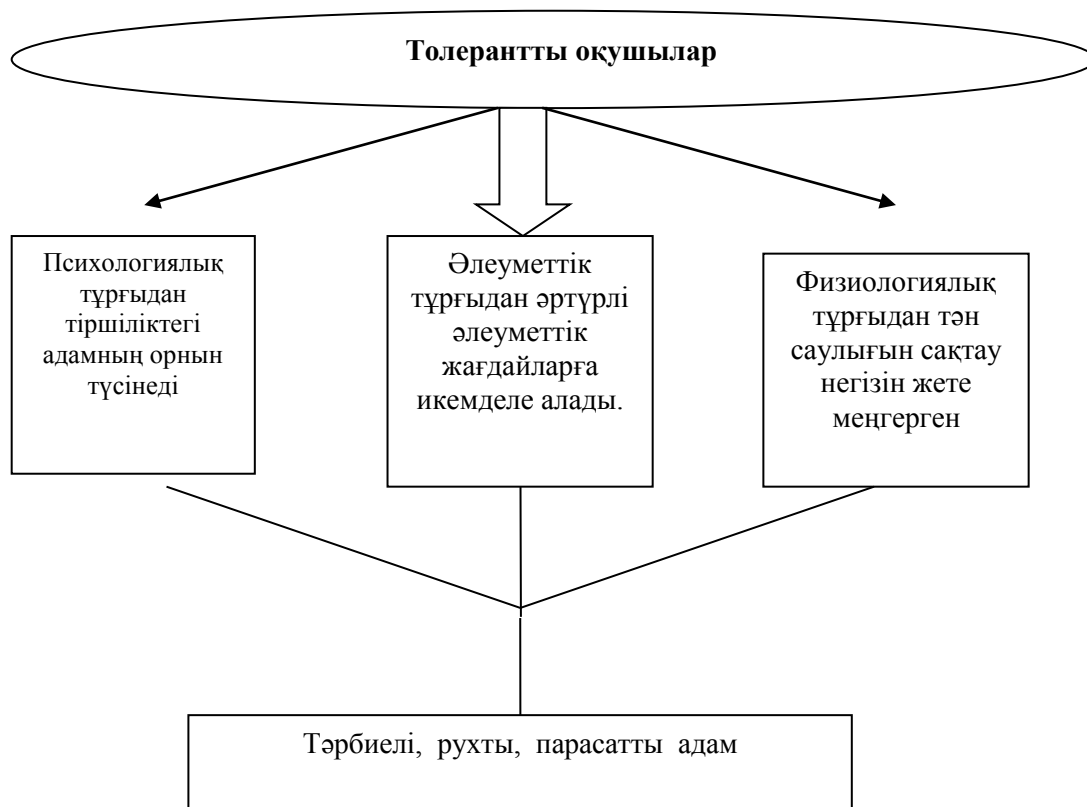
тартумен, дәрменсіздікпен, өзін-өзі бағалаудың төмендеп кетуімен білінетін «комплекс жертвы» («өзін-өзі аяу комплексі») немесе әлеуметтік енжарлық, алшақтатылғандық, тек өз-өзіне сену секілді әдетпен білінетін «шеттелу комплексі» қалыптасады). Әдетте ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналары

тәрбиенің дұрыс емес үлгілерінің бірін таңдайды: не балаға тиісті көңіл бөлмей, барлық проблеманы оның өзіне қалдырады, не шектен тыс бағып-қағып, еркелетіп, аяп, қиындықтардан қорғайды. Бұл оны тәуелді және дәрменсіз етеді. Қарапайым балалардың ата-аналары «басқа» балаларды қабылдауға әрдайым дайын бола бермейді, өз балаларының ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалармен бірге оқығанын қаламайды, бірлесіп оқыту жағдайында білім беру сапасының өзгермеуіне күмән білдіреді. Сондықтан ата-аналарды ағарту жұмыстары мұғалімнің жұмысында маңызды орынға ие. Инклюзивті білім беру жағдайында ата-аналармен жұмыста мынадай негізгі құрамдас бөліктерді бөліп көрсетуге болады: ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың ата-аналарына қолдау көрсету, қарапайым балалардың ата-аналарымен ағарту жұмысын жүргізу, оларды барлық балаларды бірлесіп оқытуға дайындау және серіктестік қарым-қатынас негізінде сыныптың барлық ата-аналарымен жұмыс жасау [3,4]. Осы орайда психолог мамандар ата-аналармен көбірек төзімділікке тәрбиелеуге, қарым-қатынасты реттеуге арналған семинар-тренингтер, түрлі жағдаятты жаттығулар жүргізгені тиімді болмақ. Толерантты ата-аналарға тән жеке қасиеттерді төмендегідей көрсетуге болады.

Инклюзивті білім беруде толерантты мінез-құлықты қалыптастыруды қажет ететін бұл-жалпы мектепте білім алатын оқушылар.

Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды жалпы мектепте білім беру мен тәрбиелеу үлкен икемділікті қажет етеді, олар дені сау құрдастарының ортасына бейімделуі біраз қиындықтар туғызады. Ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларды инклюзивті білім беру үрдісіне енгізу үшін мектептегі оқушылардың, педагогтардың, ата-аналардың ерекше білім беруді қажет ететін оқушыға деген толерантты оң көзқарастары маңызды болып табылады. Педагогтар ерекше оқушыға деңгейіне сәйкес тапсырмалар беріп, дамуын қадағалап отырса, сыныптастары үнемі қолдаса, ата-аналар дұрыс көзқарас танытса, барлық тараптан толерантты оң көзқарас танытылған ерекше бала үшін жалпы мектепке бейімделу процесі тез әрі сәтті өтеді. Инклюзивті білім беруде жалпы мектеп оқушыларын құрдастарының ерекшеліктеріне қарамастан дұрыс қарым-қатынас жасай білу мәдениетіне үйрете отырып, мақсатты түрде жұмыс жүргізу керек. Мектеп тарапынан арнайы ұйымдастырылған жұмыстардың нәтижесінде ерекше балаларға деген толерантты көзқарасты реттеуге, қарым-қатынасты өзгертуге болады. Инклюзивті білім беруде толерантты оқушыларға тән қасиеттерді төмендегі кестеде атап өтер болсақ:

Ғалымдардың зертеуінше инклюзивті орта қалыптастыруда толерантты мінез-құлықты қалыптастырудың маңызы ерекше. Қоғамда толерантты мінез-құлық қалыптасқан адамдардың көбейсе ерекше балалардың үшін бірқатар кедергілер жойылар еді. Нағыз толерантты қоғамдағы инклюзивті педагогиканың қандай болатынын төмендегі мысал арқылы көрсетуге болады. Асхат Әлімовтың «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері» оқу құралында толеранттылыққа қатысты мынадай бір мысал келтіреді. Австралияның Квинсленд штатындағы Брисбен деген қалада 100 жүзу бассейні бар. Жүзу спортынан жаттығатын балалардың арасында оң аяғы тізесінен кесілген 15 жастағы Сэмюэль деген бала бар екен. Алайда жаттықтырушы да, өзге балалар да Сэмюэльдің ерекшелігін байқамайтын сияқты. Жаттықтырушы оған өзге балаларға беретін тапсырмаларды міндеттейді, балалар оны мүсіркемейді оның аяғының кемістігіне де көз салмайды, оған әбес сұрақтар қоймайды, оның протезін де байқамайды. Типті Сэмюэль де өзінің ерекшелігін елемейтін сияқты: тістеніп алып, барлық берілген тапсырмаларды орындайды. Сол себепті де болар Сэмюэльдің параолимпиадалық ойындардың бірнеше дүркін чемпион екендігі. Инклюзивті педагогика деген осы болар[5]. Міне осы мысал арқылы толерантты мұғалім мен толерантты оқушыларды көру арқылы инклюзивті қоғамның қалыптасқанын көруге болады.

Ар-ұят, сенім, қоғам алдындағы жауапкершілік мейірімділік пен толеранттылық басқармен қатар өмір сүру қабілеті мен өзгенің дамуына ықпал ету, өзара ізгі қарым-қатынас жасау сияқты рухани құндылықтар инклюзивті қоғам қалыптастыруда басты орында тұруы керек.

Білім беру ұйымның педагогикалық ұжымымен «басқаға деген немқұрайлықты» жеңуге, оны айқын бас тарту сезімін жеңу қажеттілігіне дейін төмендетпей», өзара әрекеттесудің толерантты түрлерін дамытуға бағытталған жұмыс өте өзекті болып отыр (диалог, ынтымақтастық, қамқоршылық): «Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін мұғалім үшін оқушылардың сыртқы түрі мен мінез-құлық ерекшеліктеріне, қарым-қатынасы мен сөйлеу мәлімдемелеріне, кейде сөйлеудің мүлдем болмауына төзімділік таныту қажет. Мұғалімдер «ерекше» балаларды оқыту кезінде кездесетін стресстік жағдайлардың көбеюіне байланысты оларға бейімделу мұғалім тұлғасының әлеуметтік-психологиялық төзімділігін қалыптастыру есебінен мүмкін болады» [6,7].

Мұғалімнің ерекше қажеттіліктері бар оқушыларға төзімділігін арттыру өте күрделі міндет болып табылады. Мұнда көптеген факторлар рөл атқарады: еңбек жағдайлары мен сыйақы, көптеген функцияларға (оқытушылық, тәрбиелік, ұйымдастырушылық және т.б.) байланысты педагогикалық қызмет мазмұнының қарқындылығы, әлеуметтік ортаға байланысты мұғалімдердің жеке төзімділік

деңгейі, отбасы, алған білімі және т.б. Педагогикалық ұжыммен мақсатты, ұйымдасқан жұмыс кәсіби педагогикалық ұстанымның қағидасы ретінде толеранттылықты дамыта алады[8].

Қорыта айтқанда педагог, ата-ана, оқушы бірлескен іс-әрекет жағдайында толерантты инклюзивті ортада қарым-қатынасқа түсуші субъектілердің өзара түсінушіліктері мен жеке дара ерекшеліктері мен таным қабілеттерінің толық дамуымен сипатталады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы . Білім және ғылым министрлігі 16.11.2009 ж. № 521 бұйрық
2. Құлабекова Г. «Толеранттылық қазіргі заман педагогының кәсіби сапасы ретінде». *Абай атындағы ҚазҰПУ «Хабаршы» «Педагогика сериясы» № 29, 2008ж*
3. Жалпы білім беру мектептің оқыту үдерісінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар білім алушыларды қолдау бойынша әдістемелік ұсынымдар . – Нұр-Сұлтан: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015ж
4. Әлімов А.Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. – Алматы: 2009.
5. Ковалева А.С. Формирование толерантного отношения будущих педагогов к детям с ОВЗ: проблемы и перспективы // Проблемы современного педагогического образования. 2017. № 55–10. С. 70–79.
6. Макарова И.А. Толерантность в инклюзии: философский подход // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. XXIX междунар. науч.-практ. конф. № 9(29). – Новосибирск: СибАК, 2013.
7. Суменкова А. М. Толерантность как ценностная основа инклюзивного профессионального образования // Образование и воспитание. — 2017. — №5.1. — С. 50-55. — URL <https://moluch.ru/th/4/archive/74/3010/>
8. Шайдуллин И.Я. Толерантная среда как основа инклюзивного образования // Качество высшего и профессионального образования в индустриальную эпоху: сущность, обеспечение, проблемы: материалы 10-й Международной научно-практической конференции. Казань: [б.и.], 2016. 466- 472